

geschil binnen de Gereformeerde Kerken dat zich een jaar of vijf tevoren was gaan aftekenen. Het was of de bezetter niet meer voor hem bestond.

Was hem de gevangenschap toch zwaarder gevallen dan hij gedacht had? Had hij het gevoel dat hij aan de grens van zijn krachten gekomen was? Was hij in de cel gaan beseffen dat in de principiële artikelen waarmee hij zovelen een hart onder de riem gestoken had, een element van overmoed schuil ging? Wij kunnen, als zo vaak, op zo persoonlijke vragen geen antwoord geven. Schilder was, vertelde ons later een van de medewerkers van de uitgeverij van zijn blad,

‘een man des vredes. Het lag helemaal niet in zijn aard om te vechten. Eigenlijk was hij een groot kind. Hij had ook iets naïefs. Zelf heb ik het niet helemaal kunnen zetten dat hij de voorwaarde van de Duitsers aanvaardde, niet meer te zullen publiceren. Ik heb er met hem ook wel over gesproken. U moet het zo zien: hij was vóór alles kerkmens en hij hing intens aan zijn leerlingen. Toen was de dogmatische strijd al gaande. Hij had het gevoel, zijn leerlingen in de steek te laten als hij hen in die strijd niet steunde. Het professorale leven had zijn hele hart.’¹

★

Men kan, schreven wij eerder, van elk departement, van elke provinciale griffie en van elk gemeentehuis een aparte bezettingsgeschiedenis schrijven – men kan dat ook van elk dagblad doen en dan zal, dunkt ons, tegen de achtergrond van hetgeen wij in dit hoofdstuk reeds geconstateerd hebben, blijken dat zich meer variatie voorgedaan heeft dan men uit het lezen van de krantenkoppen alléén zou afleiden. Wij zullen daar straks nog voorbeelden van geven. Hier willen wij uitsluitend dieper ingaan op de gebeurtenissen bij enkele van de grootste dagbladen. De bladen van de Arbeiderspers

¹ K. C. van Spronsen, 6 nov. 1959. ‘Schilder’, aldus ds. Buskes, ‘was een groot kind. Buiten het luchtledige van de beginselen waarin ieder mens verwordt tot een schim, een drager van beginselen, maar geen mens van vlees en bloed meer, was Schilder een goed mens, hartelijk en mild. Ik weet dat uit eigen ervaring. De werkelijke wereld en de wereld van de beginselen waren twee volstrekt gescheiden gebieden voor hem. De mens Schilder en de polemicus Schilder waren twee mensen die naast elkaar leefden, ieder in zijn eigen wereld. Er zat iets van schizofrenie in. Daarmee heeft hij veel vrienden verspeeld die deze gescheidenheid niet verdroegen en het heeft velen tot zijn vijanden gemaakt.’ (J. J. Buskes: *Mensen die je niet vergeet* (1970), p. 44)